

Libris.RO

Respect pentru oameni și cărți

Pascal LAMY

Nicole GNESOTTO

împreună cu JEAN-MICHEL BAER

Încotro se îndreaptă lumea?

Traducere: Alina Ciulacu

NICULESCU

Cuprins

Introducere. Nimic nu mai merge cum trebuie 7

Prima parte

O LUME ÎN PLINĂ TRANSFORMARE

Capitolul 1

Revenirea forței 25

Capitolul 2

Turbulențele mării transformări 40

Partea a doua

LUMEA PE DOUĂ VOCI ȘI ȘAISPREZECE VARIAȚIUNI

Capitolul 1

Actorii..... 63

Capitolul 2

Mizele..... 111

Partea a treia

EUROPA ȘI PROVOCĂRILE LUMII

Capitolul 1

Cum s-a ajuns aici? 177

Capitolul 2

Sensul și narativul	194
---------------------------	-----

Capitolul 3

Norma și forța: noul contract european.	208
--	-----

Concluzii	233
-----------------	-----

INTRODUCERE

Nimic nu mai merge cum trebuie

Nimic nu mai merge cum trebuie. Spre orice parte a lumii ți-ai îndrepta atenția, ești cuprins de aceeași senzație de stupefacție și de incertitudine. Donald Trump, cel mai lipsit de moderație și cel mai atipic dintre miliardarii americani, a fost ales președinte al Statelor Unite pe 9 noiembrie 2016, contrazicând toate previziunile sondajelor și toate analizele „experților”. La scara mondială, 1% din populația lumii deține tot atât de multă bogăție ca restul de 99%. În mai puțin de doi ani, gruparea Statului Islamic (ISIS) a devenit cea mai puternică organizație teroristă din lume, cu un buget militar de 3 miliarde de dolari. Mai mult de 1 milion de refugiați au intrat pe teritoriul european în 2015, iar numărul lor s-ar putea dubla în următorii ani. Niciuna dintre țările Europei nu a reușit să atingă din nou nivelul de creștere economică de dinaintea crizei din 2008: se retrasează frontierele, se ridică ziduri și garduri de sârmă ghimpată, partidele de orientare populistă sau de extremă dreapta cunosc un reviriment spectaculos, ajungând chiar la guvernare în țări precum Polonia sau Ungaria. În ceea ce

privește Regatul Unit, acesta a îndrăznit să facă pasul istoric al retragerii din Uniunea Europeană. Dacă ar fi să ținem socoteala catastrofelor împlinite sau anunțate, am alcătui o listă lungă.

Cu alte cuvinte, peste tot domnește dezordinea: lumea noastră se destramă, reperele se îmvălmășesc, un sentiment de confuzie colectivă plutește în conștiințele europene. O dublă deziluzie afectează simultan cei doi piloni pe care se sprijină, de un sfert de veac, acțiunea noastră colectivă: mondializarea economică, pe de o parte, și construirea Europei, pe de alta. Să încercăm mai întâi să evaluăm situația.

Mondializarea: istoria unei deziluzii

Să ne amintim extraordinara răsturnare de situație survenită la sfârșitul anilor 1980 și începutul anilor 1990: într-un răstimp de câteva luni, URSS și comunismul se prăbușesc, iar China trece la economia de piață. Aceste două revoluții istorice aveau să schimbe fața lumii. Ceea ce ni se părea familiar și de neschimbat se estompează: Războiul Rece, la umbra disuadării nucleare, divizarea Europei și a Germaniei, lupta împotriva totalitarismului comunist, mica Europă a celor douăsprezece state caracterizate de coeziune și prosperitate, întârzierea și sărăcia din „lumea a treia”, dominația Statelor Unite și supremația Occidentului, toate acestea se dezintegrează treptat, odată cu apariția noii lumi mondializate. Încă de la sfârșitul anilor 1980, mondializarea devine fundamentul, cadrul, orizontul tuturor relațiilor umane. Ea dă naștere unei lumi complexe, instabile, e adevărat, dificil de înțeles, dar o lume în care bunăstarea se generalizează, sărăcia scade, ceea ce determină emergența unor noi mari puteri, până atunci nesemnificative. O lume favorabilă unor revoluții tehnologice uluitoare, o lume în care

matematica financiară, internetul, rețelele sociale devin factorii esențiali ai noilor dinamici de creștere și de influență.

Mondializarea structurează. Ea șochează, distruge uneori echilibrul vechilor societăți occidentale, eludează regulile tradiționale, dar devine fundamentul sistemului internațional. Însăși geopolitica, altfel spus, raporturile de forță și ierarhia puterilor în lume, este supusă influenței acesteia: în mare parte, ea ajunge să fie secundară, marginală, în raport cu uriașul val de efervescență economică și comercială care începe să structureze lumea.

Dar această mondializare, la rândul ei, nu se poate sustrage Istoriei. Prima fază, cunoscută drept „mondializarea fericită”¹ (1985-2010), însumează trei dinamici pe care se întemeiază tot atâtea uriașe speranțe: o prosperitate fără limite, o extindere a democrației la scară mondială, o securitate globală asigurată de ONU și de puterea binevoitoare a Statelor Unite. A fost o epocă dominată de teoria piețelor perfecte și de convingerea că prosperitatea și creșterea economică înregistrate la nivel mondial aveau să fie pe viitor garantate pe termen lung de progresele mondializării. Ratele de creștere fabuloase ale țărilor zise emergente deschideau perspective extraordinare pentru comerțul mondial și pentru accesul companiilor occidentale la aceste noi piețe.

Este perioada în care unii credeau, împreună cu Francis Fukuyama, în „Sfârșitul istoriei”², pe o planetă devenită „plată”³,

¹ Sintagma a fost mult folosită, dar ea a fost inițial titlul unei lucrări a lui Alain Minc, apărută la Pocket în 1999.

² Francis Fukuyama, „The end of history and the last man”, în *The National Interest*, 1989; în traducere românească, *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, Editura Paideia, 1994.

³ Thomas Friedman, *The World is Flat, Farrar, Straus and Giroux*, 2005; în limba română: *Pământul este plat. Scurtă istorie a secolului XXI*, Editura Polirom, 2007.

asemenea unui teren de joc pacificat de „le doux commerce”¹ și de tehnologiile informației: dat fiind că întreaga lume a trecut la economia liberală de piață, că a apărut, la nivel mondial, o clasă mijlocie formată din mai multe sute de milioane de persoane, iar Internetul a unificat lumea prin comunicarea instantanee, această îmbogățire la scară planetară nu avea cum să nu ducă la democrație. Înfruntările ideologice aparțineau trecutului, iar dacă unii gânditori, precum Samuel Huntington, încercau să întrezărească „ciocniri ale civilizațiilor”² potențial conflictuale, toți occidentalii considerau că acestea nu sunt decât speculații universitare deplasate. În ceea ce privește Statele Unite, dispariția inamicului sovietic le-a lăsat în poziția de singură superputere, dar una democratică: George Bush tatăl avea în vedere apariția unei „noi ordini mondiale”, iar comunitatea internațională, unificată pentru prima dată după cel de-Al Doilea Război Mondial, pornea, într-un deplin consens, să apere Kuweitul atacat de Saddam Hussein în 1991. Învingător fără să întâmpine rezistență al celui de „Al Treilea Război Mondial”, în care se confruntase, vreme de cincizeci de ani, cu totalitarismul sovietic, Occidentul părea să domine lumea, sub aripa tutelară a unei Americi puternice, eficiente, pacificatoare, binevoitoare și deci dezirabilă, până la urmă.

Or, începând din 2001 – anul în care s-au produs atacurile asupra World Trade Center –, dinamicile pierd din avânt. Se instalează progresiv un soi de *mondializare dureroasă*. Speranțele de odinioară se preschimbă în tot atâtea iluzii: economică, democratică, strategică. Începând cu 2007, severitatea crizei

¹ Idee potrivit căreia, în cadrul relațiilor comerciale, amabilitatea, spiritul civic și loialitatea sunt rezultatul urmăririi propriului interes. (*n. trad.*)

² Samuel P. Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Editura Antet, 2007.

economice și financiare destabilizează vechile democrații occidentale, care descoperă astfel că o creștere economică și o prosperitate nelimitate nu sunt neapărat garantate. Mondializarea se dezvăluie în toată complexitatea ei: nu e nici globală, nici mondială. Ea nu privește toate țările lumii, nu îmbogățește toate categoriile sociale în țările dezvoltate. Dacă e adevărat că mondializarea sporește considerabil bogăția mondială, ea adâncește și mai mult disparitățile dintre posesorii de avere din diverse națiuni. Democrația nu mai garantează omenirii un viitor luminos: criza din Georgia, din 2008, creșterea puterii autoritare a lui Vladimir Putin, eșecul revoluțiilor din țările arabe, în 2011, sunt tot atâtea evenimente care răstoarnă ecuația politică la nivel mondial. În privința Statelor Unite, ele nu mai sunt hegemonul binevoitor pe care ni-l doream, ci au devenit o putere potențial periculoasă: cu Bush, fiul, președinte, entuziasmați de toată puterea concentrată în mâinile lor și de credința la fel de exaltată în caracterul excepțional al democrației americane, neoconservatorii americani pun la cale, în 2003, un război în Irak, care avea să distrugă echilibrul statornicit între sunniții și šiitiții din acea regiune, să producă o renaștere a ambițiilor unei puteri iraniene potențial nucleare, să hrănească ura feroce împotriva Occidentului a islamiștilor integriști și să distrugă pe termen lung sistemul de securitate și așa precar din Orientul Mijlociu.

Și mai de curând, mondializarea pare a fi intrat într-o a treia fază, mai complexă decât cele anterioare, un fel de *mondializare a crizelor și a neputinței* în același timp. Din 2014, în timp ce, în Occident, creșterea economică se reinstalează într-o manieră inegală – certă în America, mai puțin sigură în Europa –, ea încetinește, dimpotrivă, în țările emergente, Brazilia, Argentina, Africa de Sud și mai ales China, chiar dacă aceste țări continuă

să fie motorul creșterii la nivel mondial. Pe scena politică, se intensifică dinamica de violență și dezintegrare: grupările teroriste extremiste se militarizează, creând un proto-stat în Orientul Mijlociu, Rusia anexează Crimeea în 2013, tendința de creștere a influenței mișcărilor de extremă dreapta se accentuează peste tot în Europa, Turcia virează spre dictatură, valurile de refugiați divizează societățile europene. Victoria lui Donald Trump în Statele Unite, în urma unei campanii marcate de declarații xenofobe și proiecte ostile imigrației și liberului schimb, toate acestea îndreptățesc orice speculații, de la cele mai calme până la cele mai alarmante, în ceea ce privește evoluția fundamentală a politicii și a societății americane. Viitorul nu e dinainte stabilit. Dar coincidența unei posibile crize economice, în China și, prin urmare, la nivel mondial, pe fondul incertitudinilor politice din Europa, al unei schimbări radicale de putere în SUA, al dezintegrării accelerate a Orientului Mijlociu și al efervescenței terorismului, nu e deloc de natură să ne conducă înspre scenarii prea plăcute.

Tocmai trecerile acestea rapide de la o fază a mondializării la alta, în timp ce opinia publică și liderii politici abia dacă au timp să înțeleagă și să se adapteze la fiecare dintre evoluțiile în curs, explică în mare parte confuzia și îngrijorarea, atât de concrete, ale opiniei publice din Europa. Aproape pretutindeni domină sentimentul că totul se dezintegrează, că guvernele nu mai reușesc deloc să controleze ceea ce se întâmplă în lume, că, poate, ce-i mai rău de-abia acum urmează. Mondializarea este coloana vertebrală a lumii, dar una fragilă, o forță în mare măsură imprevizibilă, dificil de controlat, potențial distructivă. Ea nu este, în orice caz, panaceul care ne imaginăm că, la un moment dat, are să aducă prosperitatea, democrația și pacea în întreaga lume. Iar Europa are de suferit mai ales de pe urma

acestor eșecuri: în 2006, numărul săracilor era de 120 de milioane; rata șomajului era de 10,1% în zona euro, de 20,7% în rândul tinerilor, previziunile de creștere ale FMI-ului pentru ansamblul zonei euro în 2017 oscilau între 1,6 și 1,7%. Aceste realități aruncă o lumină și mai întunecată asupra unei dinamici a dezamăgirii colective care se manifestă de două decenii.

Europa: un vis care se clatină

Martie 2017: cea de a șazecea aniversare a Tratatelor de la Roma. Câte progrese s-au înregistrat în această jumătate de secol! Dar și câte deziluzii... Fiică a celor două războaie mondiale, revoluționară prin principiul care stă la baza sa (partajul suveranității naționale), ca și prin structură (cu două țări care s-au dușmănit vreme de secole drept motor), construcția europeană are la bază un pariu foarte îndrăzneț: integrarea economică, indispensabilă pentru asigurarea creșterii economice și a bunăstării, ar aduce totodată după sine pacea și integrarea politică. Aceasta este matricea care stă la originea Europei: piața și politica sunt cele două fațete ale aceleiași dinamici. Solidarități de fapt, agricole, economice, apoi monetare etc. ar crea, treptat, o conștiință politică comună, o voință de a trăi împreună, împărtășită de un număr tot mai mare de democrații europene.

Prima fază a aventurii europene (1950-1990) este dedicată în întregime construirii acestei rețele de solidarități. Este *vârsta de aur a Europei*. Vreme de patru decenii, succesul este evident, continuu, contagios. Un număr din ce în ce mai mare de competențe unifică într-un destin tot mai comun un număr în creștere de țări. Mica Europă a celor șase se lărgește la nouă, apoi la douăsprezece state membre și izbutește să-și realizeze toate pariurile: Franța și Germania se reconciliază durabil,

pacea domnește în Europa de Vest (ce e drept, sub umbrela puterii nucleare americane), piața comună pregătește apariția uniunii economice și monetare ca o condiție a unei creșteri susținute și, odată cu alegerea Parlamentului European prin vot universal, în 1979, apare o formă incipientă de „popor european”. Izbucnesc, desigur, crize legate de stabilitatea monetară mondială ori de prețul petrolului, dar Europa găsește în ele, de fiecare dată, puncte de plecare pentru noi progrese. Tocmai această binecuvântată vârstă de aur, presupusă a dura la nesfârșit, pentru care Europa lui Jacques Delors reprezintă cea mai frumoasă întruchipare, se tem nostalgicii de azi că nu va mai putea fi niciodată regăsită. Una care este definitiv încheiată.

Căci această mică Europă a Vestului, prosperă, pașnică, democratică, armonioasă și solidară, se vede pusă în fața unei transformări profunde la începutul anilor 1990. Perestroika o impune: dispariția URSS, reunificarea Germaniei, democratizarea fostelor țări din pactul de la Varșovia, necesitatea istorică de a le primi în cadrul construcției europene și de a stabili democrația în Europa – Comunitatea Economică Europeană (CEE) se vede confruntată cu toate acestea în mai puțin de trei ani. Surpriza este pe măsura entuziasmului, transformarea este deopotrivă dificilă și necesară.

„Marea Europă” vede lumina zilei, dar această a doua etapă a construcției europene (1990-2008) este un salt cu capul înainte în complexitate. Uniunea Europeană care ia naștere prin Tratatul de la Maastricht își asumă ca obiectiv crearea unor noi și extraordinare solidarități: euro, procesul de largire, spațiul Schengen, o politică externă și de securitate comună etc. O enormă speranță de democratizare progresivă a continentului european, de creștere a bunăstării colective a unei jumătăți de miliard de locuitori, de influență politică

asupra mediilor externe consfințește reconcilierea celor două Europe până nu demult separate, Vestul și Estul.

Numai că noua Mare Europă descoperă că extinderea accentuează eterogenitatea, răstoarnă raporturile de echilibru anterior stabilite, perturbă opiniile, impune o regândire a instituțiilor și, prin urmare, o redefinire a unui narativ politic acceptabil pentru toți. În timp ce integrarea economică nu încetează să aducă prosperitate colectivă, se instalează un disconfort politic, refractar la argumentele progresului economic. Reconcilierea merge prost, punerea de acord a mentalităților și a viziunilor asupra lumii șchiopătează. Divergențele politice ies la iveală cu prilejul războiului din Irak purtat de SUA în 2003, pe care noile țări din Europa Centrală și de Est îl susțin fără rezerve. Proiectul unei Constituții europene, necesare pentru confruntarea cu Big Bang-ul extinderii, eșuează în 2005, ca urmare a voturilor împotriva ale Franței și Țărilor de Jos.

Atunci când criza economică se abate asupra Europei, în 2008, ea lovește într-o construcție europeană deja fragilizată de revoluția geopolitică pe care a fost nevoită să o înfăptuiască de urgență în decurs de numai două decenii. O „Europă a crizelor” se instalează pe termen lung. Este cea în care trăim azi. Construcția europeană se clatină deopotrivă cu ideea europeană. Efectele crizei economice au acutizat divergențele dintre țările din Nord și cele din Sud, au dus la pauperizarea unei părți a claselor de mijloc, au zdruncinat credibilitatea Uniunii Europene ca factor eficient de prosperitate. Criza a resuscitat de asemenea frustrări și resentimente demne de Europa anilor 1930, totul alimentând fondurile de comerț suverane, xenofobe și antieuropene ale nenumăratelor partide de extremă dreapta care proliferază de atunci încoace în Europa. Culminând cu lovitura de trăsnet din 23 iunie 2016,